

Nieuwsbrief Suggnomè

Jaargang 3, nr. 1

15 februari 2002

VAN DE REDACTIE

Verantw. Uitg:
Frederik Bullens
Bondgenotenlaan 150/1
3000 LEUVEN
Tel: 016/22 63 88
Fax: 016/22 74 82
Bank: 736-0001066-63
E-mail: suggnoms@wvl.be

In dit nummer:

Van de redactie	1
Herstellen, participeren, straffen?	3
De zitting tijdens de pro- cedure van een bemiddel- ling in strafzaken	6
Zittingsmethodek en Herga communicatie over de ganserit?	8
Interview met Daniël Ho- revoets, plaatsvervangend vredebreker	10
Desamenlevings als een- wige verliezer van haar aanmacht? Een oefening in observatie	14
Verslag van de samen- sprak van 14 december 2001	19
Goed om weten	22
Samenspraak 15 maart 2002	26

Het geeft een eigenaardig en een wat ambivalent gevoel: met dit nummer van onze nieuwsbrief zetten we zowaar onze derde jaargang in. Het lijkt allemaal nog zo nieuw, terwijl zich anderzijds inderdaad toch al wat traditie begint te vormen inzake nieuwsbrieven en “samenspraken”. De toekomst van dit alles dient zich vol belofte aan, maar verplicht ook tot grote diepgang en overwogen richtinggeving. Alsof je van op een aarden weg, met groot risico vast te rijden in een modderig spoor, plots aan een kruispunt het eerste asfaltbaantje en de eerste wegwijzers tegenkomt.

Misschien betreft dat “kruispuntgevoelen” wel méér dan enkel maar de nieuwsbrief. Terugblikkend op het voorbije werkjaar mogen we stellen dat het jaar 2001 Suggnomè heeft veranderd, zowel inzake interne organisatie als in de perceptie van onze gesprekspartners op het terrein.

Intern zette de groei zich door met uitbreiding naar de arrondissementen Tongeren en Antwerpen. Inmiddels kon de start in Antwerpen ook bij protocol worden geformaliseerd en zegde het Ministerie van Justitie zowel voor Antwerpen als voor Dendermonde (tijdelijk) bijkomende middelen toe. Ook het experi-

ment inzake bemiddeling in de fase van de strafuitvoering kon worden verruimd, hier met de financiële ondersteuning vanwege de Vlaamse Gemeenschap. Tenslotte dient zich op korte termijn de formele opstart aan van een gecoördineerd bemiddelingsaanbod in Mechelen.

De groep herstelbemiddelaars groeit dus aanzienlijk, hetgeen de vereniging verplicht zich anders, efficiënter en professioneler te organiseren. Dit gaat niet zonder groeipijn en hier en daar ook wat heimwee naar de intimiteit van de kleine groep. Het zijn niet enkel daders en slachtoffers die van de bemiddelaars geduld en flexibiliteit vragen...

Inmiddels zette Marianne Regelbrugge opnieuw als coördinator haar schouders onder het organisatorisch gesleutel. Haar terugkeer – en de motivatie daartoe – werd door iedereen binnen Suggnomè ervaren als een enorme opsteker.

Maar we spraken ook over de perceptie van derden. Suggnomè heeft immers de ambitie te fungeren als aanspreekpunt, als “Forum voor Herstelrecht en Bemiddeling”. Dat is een eigenaardige ambitie omdat je daarover bezwaarlijk op je eentje kan beslissen. Een forum is maar forum als er mensen op rondlopen en praten met elkaar. Het was de voorbije jaren afwachten of wij deze rol

voor het thema ‘herstelrecht en bemiddeling’ van buiten uit zouden toebedeeld krijgen. Misschien in alle naïviteit menen we te zien dat hierin de voorbije periode wat duidelijkheid komt, wat we afleiden uit de forse toename van vragen tot informatie, uitwisseling en overleg. De aanstelling van een ‘forumwerker’ kwam begin december dan ook niets te vroeg. Het zal voortaan Frederik Bulens zijn die in deze rol zijn inmiddels gekende en gewaardeerde verbale en literaire talenten aan u en ons ter beschikking zal stellen. Zo treft u Suggnomè zeer kortelings ook op het net, maar hierover verneemt u later meer.

Deze mobilisering van personen en middelen laat zich actueel méér dan verantwoorden. Herstelrecht en bemiddeling blijven veelbesproken thema’s. De discussie verlegt zich evenwel van de fascinatie voor het nieuwe van de methode naar de bredere implicaties van de achterliggende herstelrechtelijke doelstelling.

Het is inderdaad niet overdreven te stellen dat een consequente implementatie van een aanbod van de bemiddeling tussen slachtoffers en daders fundamentele vragen stelt naar een nieuwe duidelijkheid in rol en onderlinge positionering van de bij de strafrechtstoemeting betrokken instanties. De discussie hierover dient zich aan, ook binnen de werkgroep op het niveau van het kabinet van de Minister van Justitie, die de contouren verkent van een globale regelgeving inzake een veralgemeend aanbod van dader-slachtofferbemiddeling. Met dit alles verliest de herstelbemiddeling, als exponent van ‘restorative justice’, wellicht definitief de vrijblijvendheid van het naïeve, beloftevolle experiment. De fundamentele vragen liggen op tafel: ondermeer deze naar veralgemeenbaarheid, betaalbaarheid en bevoegdheid. Wat behoort het impact te zijn op de gerechtelijke procedure? Wat zijn hiervan de deontologische implicaties? Wat kunnen de redenen en de motieven van de betrokken instanties zijn om dergelijk aanbod te steunen of af te wijzen? Wat is éénieders roldefinitie t.a.v. de bevolking?

Van daaruit laat zich perfect uitleggen dat we als thema voor deze nieuwsbrief zijn uitgekomen op ‘tegensprekelijkheid’ als één van de belangrijke basisprincipes binnen het moderne strafrecht. Inderdaad, wie herstelrecht en bemiddeling be-

kijkt als een conglomeraat van nieuwsoortige methoden en technieken miskent het belang, niet enkel van deze methoden maar uiteindelijk ook van de rechtzoekende. Zo wees ook prof. Ivo Aertsen in zijn recente doctoraatsverhandeling inzake slachtoffer-daderbemiddeling erop dat deze en andere methoden dienen beschouwd als bouwstenen van een algehele vernieuwing van de rechtscultuur. Hij pleitte in dit licht voor grotere aandacht voor het moment van de rechtzitting en brak een lans voor het ontwikkelen van herstelrechtelijke zittingsmethodiek.

De boeiende discussie tijdens de laatste ‘Samenspraak’, waarvan u een neerslag in deze brief terugvindt, bracht ons op hetzelfde thema. Het gaat om een onderwerp dat overigens sterk aansluit bij aloude verzuchtingen van bemiddelaars wanneer het uiteindelijke procesverloop vanwege het ontbrekende communicatief aspect soms zo polariserend werkt en hiermee afbreuk doet aan het in de bemiddeling bereikte klimaat van good-will en pacificatie.

Verantwoordt het tegensprekelijkheidsbeginsel een pleidooi voor een méér op communicatie en participatie gerichte zittingsmethodiek?

Naar goede gewoonte nemen we dit thema in deze nieuwsbrief op een open, pretentieloze en gevarieerde manier onder de loep. We laten getuigen en medespelers aan het woord. We staan stil bij de wijze waarop het tegensprekelijkheidsbeginsel in de bestaande rechtspraak gestalte krijgt en proberen hierbij oog te hebben voor zowel verdiensten als tekorten. We verzamelen enkele richtingaanwijzers naar alternatieve mogelijkheden, maar trachten hierbij niet blind te zijn voor de vraag naar haalbaarheid en veralgemeenbaarheid.

We hopen dat deze nieuwsbrief de geïnteresseerde lezer opnieuw een boeiend stukje lectuur oplevert en nodigen u alvast uit om over één en ander op 15 maart verder met ons en anderen van gedachten te komen wisselen. De inschrijvingsstrook voor deze nieuwe ‘Samenspraak’ treft u op de laatste bladzijde.

Dit alles gezegd zijnde sluit ik dit voorwoord en zoek voor een weekje de krokussen op.

Leo Van Garsse
Implementator

HERSTELLEN , PARTICIPEREN , STRAFFEN

I. Inleidend

1. In zijn bekende roman 'Jij moet dansen op mijn graf' opent de Britse jeugdschrijver Aidan Chambers zijn verhaal met een zakelijk persbericht. (1) Een minderjarige wordt ter beschikking gesteld van de jeugdrechter wegens het plegen van strafbare feiten. Hij had tot twee maal toe het graf beschadigd van een jonge man die een week voordien was omgekomen in een motorongeluk. Al heel snel ontdekt de lezer dat de gepleegde feiten een geheim verbond verbergen. Twee adolescenten hebben hun wederzijdse vriendschap bezegeld met de belofte dat ze op elkaars graf zullen dansen als één van hen komt te overlijden. Chambers zet de koele wereld van het recht en de schrale duiding van de feiten door de gerechtelijke instanties in schril contrast met de uiterst complexe belevingswereld van twee jongvolwassenen die in een turbulente vriendschapsrelatie zijn verwickeld geraakt.

'Jij moet dansen op mijn graf' zal menig criminoloog als vertrouwde muziek in de oren klinken. De jeugdroman van Aidan Chambers getuigt van een argwaan jegens de sterk verschralende taal van het recht en die argwaan beheerst van oudsher de agenda van de criminologische wetenschap. Chambers roman getuigt tegelijk van een diep respect, een diep medeleven, voor de persoonlijke tragiek van zijn hoofdpersonages, en ook dat respect is één van de belangrijkste drijfveren in de ontwikkeling van de criminologie. Vanaf haar ontstaan heeft de criminologie gezocht naar zo humaan mogelijke manieren om met criminaliteit om te gaan. Een van de meest recente, en zo lijkt, meest belovende, initiatieven in dat opzicht is dat van herstel en herstelbemiddeling. Het bemiddelingsproces tussen dader en slachtoffer zou toelaten dat de overtreding van een rechtsnorm ingekleurd kan worden vanuit de belevingswereld van dader en slachtoffer. In het bemiddelingsproces zouden partijen in dialoog kunnen participeren aan de betekenis van onze normen en waarden in de samenleving. Zo zou bijvoorbeeld, om het verhaal van Aidan Chambers te hernemen, de minderjarige aan de

ouders van de overledene kunnen vertellen dat hij door te dansen op het graf van zijn vriend helemaal niet diens nagedachtenis wilde krenken, maar veeleer een hulde aan hun vriendschap wilde brengen. Daarnaast zou het bemiddelingsproces ook toelaten dat de betrokken partijen actief meehelpen aan het bedenken van een zinvol antwoord op de gepleegde feiten. Herstelbemiddeling zou zo, de naam zegt het zelf, dader en slachtoffer de kans bieden om eigenstandig en in onderling overleg het conflict, het gepleegde onrecht, te verwerken en de geschonden verhoudingen en verwachtingen, zij het dan vaak symbolisch, te herstellen.

2. De idee van herstel en herstelbemiddeling zou dus van een grotere eerbied getuigen voor de persoonlijke belevingswereld van dader en slachtoffer en dient zich dus, althans bij een eerste verkenning, aan als een meer menswaardige reactie op criminaliteit dan de klassieke strafrechtspleging. Voor sommige criminologen is voor het herstelrecht dan ook een heuse paradigmatische rol weggelegd.(2) Herstelrecht zou op termijn de klassieke strafrechtspleging in haar fundamenteën moeten wijzigen, want in zijn huidige vorm biedt de rechterlijke kwalificatie en straftoemeting te weinig ruimte voor de betrokken partijen om hun persoonlijk levensverhaal actief in de concretisering en handhaving van de norm mee te nemen. In deze korte bijdrage wensen we ons echter te beperken tot een wat minder ambitieus project. Onderzocht zal worden in hoeverre dader en slachtoffer een actieve rol kunnen spelen in de actuele praktijk van straftoemeting (II). Vervolgens zal worden nagegaan in welke mate de idee van herstel en herstelbemiddeling kan helpen de participatiegraad van de betrokken partijen in de rechterlijke straftoemeting te versterken (III).

II. De actuele praktijk van straftoemeting

3. Hebben dader en slachtoffer enige greep op de actuele rechterlijke praktijk van straftoemeting? Sceptici zien de realiteit van het actuele strafrecht erg somber in.(3) Zowel

slachtoffer als dader zouden er volledig onderworpen zijn aan een anoniem strafapparaat dat hen het conflict ontvreemdt en hen de mogelijkheid ontnemt van zelf, vrijwillig en in onderling overleg bij te dragen tot de oplossing van het gepleegde onrecht. Deze scepsis is echter maar ten dele juist. Minstens voor de Belgische situatie wordt er namelijk geweld gedaan aan het gegeven dat sinds de Wet van 27 april 1987 de wetgever een kader heeft willen creëren waarin de strafrechter wordt opgelegd zijn straf te motiveren.(4) Benevens het toelichten van zijn uitspraak met betrekking tot de grond van de zaak, dient de rechter eventueel in één enkele motivering de aard en de maat van de straf toe te lichten tenzij hij opteert voor de lichtste straf,(5) of tenzij hij het strafminimum oplegt. Deze verplichting werd gecreëerd teneinde de veroordeelde inzicht te verschaffen in de redenen van zijn bestraffing. Belangrijk hierbij is dat niet alleen aan de veroordeelde wordt tegemoet gekomen. De burgerlijke partij blijft evenmin in de kou staan aangezien de strafrechter op grond van de bijzondere motiveringsverplichting dient te antwoorden op alle argumenten die de partijen - en dus ook de burgerlijke partij - in hun conclusies ontwikkelen.(6)

Het beeld van een verdrukkend, vervreemdend strafrecht is dus slechts gedeeltelijk waar. Tegelijkertijd ligt daarin echter ook een belangrijke grond van waarheid vevat. Bij nader inzicht kan men namelijk moeilijk volhouden dat er binnen de geldende rechtspleging een cultuur gegroeid is waar dader en slachtoffer worden erkend als volwaardige, actieve participanten in het straftoemingsproces. Nog steeds heerst er een al te ruime, soevereine beslissingsvrijheid bij de strafrechtshouders.(7) Dit manco heeft wellicht te maken met het gebrek aan concrete richtlijnen voor straftoemeting,(8) alsook met de afwezigheid van een eenduidige visie aangaande het doel van de straf.(9) Daarnaast wordt de mogelijkheid van toezicht op de straftoemeting door de betrokkenen ook beperkt door de rechtspraak van het Hof van Cassatie. Deze heeft de motiveringsverplichting van de strafrechter sterk geformaliseerd. Ofschoon de opzet van de strafwetgever in 1987 erin bestond het gebruik van clichéformules aan banden te leggen,

toch kan volgens het Hof van Cassatie de ondubbelzinnige verwijzing naar één of meer feiten van de zaak volstaan als algemene verklaring. Het Hof vereist namelijk niet dat de vonnisrechter tevens het verband tussen de door hem aangewezen feiten en de aard en maat van de straf vaststelt.(10) De vonnisrechter hoeft dus niet te motiveren waarom *dit* misdrijf nu *zo'n* strafmaat verdient.

4. Radicale voorstanders van het herstelrecht zien in deze toestand wellicht voldoende redenen om het klassieke straf(proces)recht tot in zijn fundamenteën te vernieuwen en te vervangen door een gewijzigd model van rechtsbedeling waar de reactie op gepleegd onrecht *prioritair* in handen van dader en slachtoffer wordt gegeven. De idee van herstel en herstelbemiddeling kan echter ook op een minder radicale wijze vruchtbaar zijn in het zoeken naar een meer humane strafrechtsbedeling. Zonder de idee van straffen te moeten loslaten, kan de herstel(bemiddelings)gedachte namelijk ook helpen een model van rechterlijke straftoemeting te ontwikkelen, waarin meer plaats is voor de persoonlijke belevingswereld van dader en slachtoffer en dat om die reden ethisch gezien meer aanvaardbaar is. In wat volgt zullen we, kort en uiterst schetsmatig, een drietal facetten van de herstel(bemiddelings)gedachte aanstippen, die aan de rechterlijke straftoemeting een betere grondslag kunnen geven.

III. Herstelbemiddeling als model voor straftoemeting

5. Een van de meest aantrekkelijke facetten van de herstelbemiddeling is wellicht dat ze probeert een kader te schetsen waarin slachtoffer en dader de gelegenheid wordt gegeven om hun belevingswereld, hun reacties, verlangens, kortom al wat hun na aan het hart ligt aangaande de gepleegde feiten tot uitdrukking te brengen. Als er iets is wat men in de herstelbemiddeling poogt te 'herstellen', dan is het *de communicatie* tussen dader, slachtoffer en de gemeenschap.(11) Die is door het gepleegde onrecht verstoord, 'gecoupeerd' geraakt. De bijdrage die de herstel(bemiddelings)gedachte zou kunnen leveren tot de

klassieke strafrechtsbedeling, ligt dan hierin. Wil de straf door dader en slachtoffer alsnog als zinvol ervaren worden, dan moet ze in de eerste plaats in staat zijn iets waardevols, iets betekenisvols tot *uitdrukking* te brengen. Zo bijvoorbeeld zal de rechter in een geval van grafschennis slechts een rechtvaardige straf kunnen uitspreken, indien hij in en met die straf tegelijk aan dader en slachtoffer iets te zeggen heeft. In de keuze van de strafmaat en in de verantwoording ervan zal de strafrechter bijvoorbeeld het belang moeten communiceren van het geschonden rechtsgoed (de nagedachtenis van de overledene) en de verwachtingen die daar bijhoren (respect voor die nagedachtenis).

Een tweede aantrekkelijk facet van herstelbemiddeling is dat ze gericht is op *herstel van autonomie*, zowel van dader als slachtoffer.⁽¹²⁾ Beide partijen worden in het herstelrecht bejegend als kwetsbare en gekwetste identiteiten wier zelfbeeld en zelfvertrouwen dienen te worden verzorgd en geheeld. In de bemiddeling worden dader en slachtoffer in de gelegenheid gebracht om het gepleegde onrecht opnieuw in te schrijven in hun levensverhaal. Het herstel van schade of leed waartoe de dader zich verbindt, is veelal een symbolische manier voor beide partijen om terug actief de draad van het leven op te nemen. Opnieuw kan ook hier de herstelgedachte vruchtbaar zijn voor de uitbouw van een rechtvaardig model van straftoemeting. Wil de straf door dader en slachtoffer als zinvol worden ervaren, dan moet ze niet alleen het belang van een geschonden rechtsgoed tot uitdrukking brengen. In de keuze van aard en maat van de straf moet de strafrechter minstens kunnen aantonen dat de straf het herstel van autonomie van dader en slachtoffer niet in de weg staat.

Een derde aantrekkelijk facet dat met de herstelgedachte is meegegeven, leunt nauw aan bij het voorgaande en betreft de idee van *verantwoordelijkheid*.⁽¹³⁾ In het herstelrecht worden dader en slachtoffer bejegend als personen die, ondanks hun kwetsbaarheid, het vermogen kunnen verwerven om met verantwoordelijkheidszin bij te dragen tot de oplossing van het conflict. Ook voor de fundering van de straf zou deze gedachte vruchtbaar kunnen zijn. De praktijk van het straffen is dan pas echt ten volle waardevol, indien ze de dader zijn verantwoordelijkheidszin kan doen opnemen, in-

dien diezelfde straf de dader kan doen aanvoelen welke positie hij in verleden en toekomst dient in te nemen ten aanzien van in de samenleving cruciaal geachte normen en waarden. Het beantwoorden van het misdrijf van grafschennis met een effectieve vrijheidsberovende straf is bijvoorbeeld pas ethisch verantwoord, indien zo'n effectieve straf, gelet op de omstandigheden van het geval, ook echt in staat is de dader te laten aanvoelen dat de nagedachtenis van nabestaanden respect verdient.

IV. Besluit

6. Totnogtoe hebben we, weliswaar erg schetsmatig, getracht om vanuit de herstelgedachte een ethisch meer aanvaardbare finaliteit voor de straf te bedenken. Maar hoe helpt dat laatste nu de participatiegraad van dader en slachtoffer in het rechterlijke straftoemingsproces te versterken? In de hypothese dat de rechter aan de straf een communicatieve, herstellende en verantwoordelijkheid bevorderende functie toekent, kunnen deze functies van de straf tegelijk als oriëntatiepunten dienen tegenover de welke de strafrechter zich in de straftoemeting zal dienen te positioneren. Daardoor kan hij ook veel gemakkelijker op zijn beslissing worden aangesproken. En het is nu net dankzij deze verhoogde aanspreekbaarheid dat de greep van dader en slachtoffer op de rechterlijke straftoemeting zou kunnen worden verstevigd.

E.Claes

Doctor-assistent bij het Centrum voor Grondslagenonderzoek van het Recht, Faculteit Rechtsgeleerdheid K.U. Leuven.

A. Dierickx

Advocaat en wetenschappelijk medewerker bij het Instituut voor Strafrecht, Faculteit Rechtsgeleerdheid K.U. Leuven.

(1): A. CHAMBERS, *Jij moet dansen op mijn graf*, Amsterdam, Querido, 1992, 238p.

(2): Zie bijvoorbeeld L. WALGRAVE, "Op zoek naar een normatief kader voor een herstelrechtelijk rechtsmodel" in L. DUPONT en F. HUTSEBAUT (ed.), *Herstelrecht tussen toekomst en verleden. Liber amicorum Tony Peters*,

Leuven, Universitaire Pers Leuven, 2001, 582.

(3): Zie bijvoorbeeld N. CHRISTIE, "Conflicts as property", *The British Journal of Criminology*, Vol. 17, January 1977, nr.1,9; zie ook L. WALGRAVE, *l.c.*, 590-591.

(4): Wet van 27 april 1987 in verband met de motivering van de straffen, tot wijziging van artikel 195 van het Wetboek van Strafvordering en van artikel 207 van de Rechtspleging bij de Landmacht, *B.S.* 20 mei 1987.

(5): Bijvoorbeeld de hypothese waarin de strafrechter enkel een geldboete oplegt wanneer de wetsbepaling hem toelaat daarnaast ook een gevangenisstraf op te leggen (Cass. 27 november 1996, *A.C.* 1996, nr.460).

(6): Dat is onder meer het geval wanneer de beklaagde wordt vrijgesproken. Zie Cass. 24 mei 1976, *A.C.* 1976, 1050.

(7): J.M.BERKENS, "Motivering bij de strafvorming; een (straf)maat voor niets?", *Pan.* 1984, 89-90; K.BEYENS, "De kunst van het rechtspreken" in L. DUPONT en F. HUTSEBAUT (ed.), *o.c.*, 62-70; B.MAES, "*De motiveringsverplichting van de rechter*", CVR, Antwerpen, Kluwer Rechtswetenschappen, 1990, 103.

(8): K. BEYENS, *l.c.*, 62-63.

(9): L.DUPONT, "Schuld en boete. Beschouwingen over buitenwettelijke criteria voor straftoemeting", *Pan.* 1987, 4.

(10): B.MAES, *o.c.*, 103.

(11): I. AERTSEN, *Slachtoffer-daderbemiddeling. Een onderzoek naar de ontwikkeling van een herstelgerichte strafrechtsbedeling*, Dissertatie Faculteit Rechtsgeleerdheid K.U. Leuven, 2001, 281.

(12): Over de problematiek van het gekwetste zelf, zie uitvoerig E. CLAES en R. FOQUE, "Herstel van autonomie" in L. DUPONT en F. HUTSEBAUT (ed.), *o.c.*, 143-162.

(13): Zie o.m. L. WALGRAVE, *l.c.*, 589.

De zitting tijdens de procedure van een bemiddeling in strafzaken.

De procedure van een bemiddeling in strafzaken kent, omdat ze is ingebed in een zuiver juridisch kader, een strak proceduraal verloop (selectiefase, voorbereidende fase, bemiddelingszitting, opvolgingsfase en afsluitingsfase). Elk van deze fasen heeft zijn eigen kenmerken en aandachtspunten. De bemiddelingszitting heeft hierbij nooit echt in het middelpunt van de belangstelling gestaan. Eerder ging de aandacht naar de selectiefase en/of vooral de voorbereidende fase omdat daar vooral het proces van de bemiddeling zich afspeelt. Daarenboven wordt ook aangenomen dat de bemiddelingszitting tijdens de procedure van een bemiddeling in strafzaken een formele en duidelijk omlinjende fase is die weinig ruimte laat voor 'creativiteit'. Om te weten of dit inderdaad een juiste vaststelling is, lijkt het noodzakelijk om eerst een korte beschrijving te geven van de zittingsfase.

De zittingsfase tijdens een procedure van een bemiddeling in strafzaken is het moment waarop het akkoord dat werd bereikt tussen dader en slachtoffer (en dader en openbaar ministerie betreffende de andere alternatieve maatregelen zoals therapie, vorming of dienstverlening) wordt geformaliseerd. De overeenkomst die werd bereikt tijdens de voorbereidende fase wordt op de zitting officieel gemaakt in aanwezigheid van de dader onder de vorm van een proces-verbaal. Het slachtoffer is zelden of nooit aanwezig tijdens een dergelijke zitting omdat het reeds vooraf heeft aangegeven niet aanwezig te willen zijn op de zitting. Het slachtoffer heeft immers reeds een overeenkomst bereikt met de dader en weet welke engagementen het kan verwachten van hem of haar.

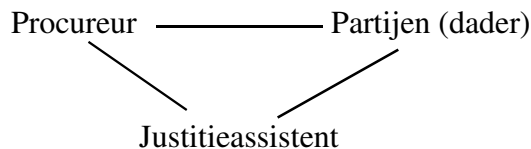
Op de zitting wordt steeds een proces-verbaal voor de dader en het slachtoffer opgemaakt. Het proces-verbaal van de dader kan anders zijn dan dat van het slachtoffer omdat hier bijkomende maatregelen kunnen worden opgenomen die de vorm aannemen van een therapie, dienstverlening

of vorming. Gezien deze voorwaarden het voorwerp uitmaken van een onderhandelingsproces tussen dader en het openbaar ministerie worden deze slechts summier opgenomen in het proces-verbaal van het slachtoffer.

De justitieassistent die het dossier heeft opgestart, dient steeds aanwezig te zijn op de zitting. De dader kan zich laten bijstaan of vertegenwoordigen door een advocaat.

Methodische accenten tijdens de zittingsfase

Elke fase van de bemiddelingsprocedure heeft zijn eigen accenten in de communicatieve driehoek van partijen (dader/slachtoffer), justitieassistent en Openbaar Ministerie. Het is duidelijk dat de verbinding ‘Openbaar Ministerie – partijen (vooral dader)’ hier centraal staat.

De Openbaar Ministerie (Procureur) heeft hier meer dan een normerende rol te vervullen. Hij zal de dader van de strafbare feiten inderdaad terecht wijzen op de zitting (normerend optreden omdat de wet werd geschonden). Toch moet hij ook de nodige ruimte verschaffen zodat de dader zich op een authentieke wijze kan uiten. Concreet wil dit zeggen dat de magistraat het gesprek op een ondersteunende wijze afrond en dat hij doorheen het gesprek ook enige waardering zal uitspreken voor de inzet en de actieve participatie van de partijen aan het bemiddelingsproces. De Procureur gaat dus verder dan het berispen van de dader (herstel van de norm). Indien de Procureur de klemtoon legt op de gepresenteerde inzet welke aanleiding heeft gegeven tot het bereiken van voorliggend akkoord, wordt de stap naar een herstelgerichte justitie gezet.

De houding van de dader zal uiteraard worden bepaald door deze van de Procureur. Indien de dader ervaart dat hij ernstig wordt genomen, dat er wordt teruggekomen op de reeds positief geleverde prestaties, dan is de kans groot dat ook hij zich authentieker gaat uitspreken over de gepleegde misdrijven en het daarop volgend bemiddelingsproces.

De justitieassistent heeft bij dit alles een eerder on-

dersteunende rol. Zo kan hij ingrijpen indien hij het gevoel heeft dat de dader de zaak niet kan vatten. Aangewezen is ook dat de justitieassistent de dader gaat ophalen in de wachtzaal zodat vooraf nog een kleine toelichting kan gegeven worden.

Er wordt van de aanwezige advocaten niet verwacht dat zij op de zitting een pleidooi houden voor hun cliënt. Ook de advocaten hebben een ondersteunende rol en staan hun cliënt bij daar waar verdere juridische informatie nodig is.

De tegensprekelijkheid tijdens de zittingsfase

Of de zittingsfase louter een formele bevestiging is van het akkoord dat werd bereikt tijdens de voorbereidende fase, is afhankelijk van de houding van de Procureur. Daar waar ruimte wordt geboden om de dader te ‘feliciteren’ met de bereikte overeenkomst, mag inderdaad gesproken worden van een tegensprekelijk debat. Reeds in de voorbereidende fase van de procedure bemiddeling in strafzaken wordt de tegensprekelijkheid op gang gebracht. Daar waar dader, slachtoffer en justitieassistent eerder het onderwerp uitmaken van deze tegensprekelijkheid in de voorbereidende fase zal de focus tijdens de bemiddelingszitting vooral liggen op dader en Openbaar Ministerie. Terecht moeten we dan ook onmiddellijk de vraag stellen welke rol het slachtoffer kan hebben tijdens de bemiddelingszitting. Want zoals reeds aangegeven is het slachtoffer slechts zelden aanwezig tijdens de bemiddelingszitting. Enerzijds heeft dit te maken met het feit dat tijdens de bemiddelingszitting wordt gewezen op de juridische context van de procedure bemiddeling in strafzaken waar het slachtoffer slechts marginaal aanwezig is. Art. 216ter van het Wetboek van Strafvordering, welke de bemiddelingsprocedure omschrijft, is het verlengde van art. 216bis (de minnelijke schikking). De bemiddeling in strafzaken moet dan ook juridisch vanuit die invalshoek bekeken worden. Dit wil zeggen dat de ondertekening van het proces-verbaal (zittingspv) een formele be-

krachtiging is van de overeenkomst die werd afgesloten tussen dader en Openbaar Ministerie. Het parket geeft verval van strafvordering aan de dader indien hij zijn voorwaarden en afspraken nakomt. De overeenkomst die de dader heeft afgesloten met het slachtoffer is slechts één aspect van de verschillende voorwaarden die de dader dient na te leven. Anderzijds zijn er praktische redenen waarom slachtoffers niet aanwezig willen zijn op de zitting. Immers in de voorbereidende fase werden zij actief betrokken in het bemiddelingsproces tussen dader en slachtoffer. Vanaf het moment dat een overeenkomst wordt bereikt tussen hen beiden, blijken slachtoffers weinig of geen behoefte te hebben om deel te nemen aan een bemiddelingszitting. Zij kennen op dat moment de inhoud van het akkoord en een definitief proces-verbaal wordt hen achteraf opgestuurd. Uiteraard kan hier de vraag gesteld worden of slachtoffers echt geen tijd of behoefte hebben om aanwezig te zijn op de bemiddelingszitting. Waarschijnlijk zijn er inderdaad slachtoffers die vrede nemen met het bereikte akkoord tussen hen en de dader, zonder dat ze nog een dag extra vrij moeten nemen om naar de parketzitting te gaan. Maar de andere kant van de medaille moet ook gezegd worden. Er zullen ook slachtoffers zijn die wel behoefte hebben om zelfs na het bereiken van een overeenkomst in de voorbereidende fase deel te nemen aan de bemiddelingszitting. Een rechtstreekse ontmoeting met het Openbaar Ministerie kan voor hen immers betekenen dat de maatschappij in de persoon van de Procureur werkelijk in gaat op de noden van het slachtoffer. Een zitting kan voor sommige slachtoffers een keerpunt zijn in het herwinnen van het vertrouwen in de maatschappij (herstel van vertrouwen).

In de praktijk zullen er zeker magistraten zijn die oog hebben voor de tegensprekelijkheid binnen de bemiddelingszitting. Daders worden in bepaalde gevallen inderdaad aangesproken op datgene wat zij reeds bereikt hebben tijdens de procedure van bemiddeling in strafzaken. Zonder dat slachtoffers systematisch worden gestimuleerd om aanwezig te zijn op de bemiddelingszitting, zijn er voldoende signalen die aan-

geven dat rekening wordt gehouden met de belangen van slachtoffers. Maar om effectief te kunnen bepalen of daders en slachtoffers voldoende authenticiteit aan bod kunnen komen tijdens een zitting, is wetenschappelijk onderzoek noodzakelijk. Enkel bevraging van daders en slachtoffers die ervaring hebben met de bemiddelingsprocedure (in het bijzonder de bemiddelingszitting) kan een juist antwoord geven op de vraag of de tegensprekelijkheid in de praktijk het voorwerp uitmaakt van de bemiddelingszitting.

Tom Goosen
Adjunct-adviseur

Zittingsmethodiek en Hergo: communicatie over de ganse rit?

Vanuit de eerste ervaringen met betrekking tot het voorbereiden, modereren en opvolgen van de eerste hergo's in Vlaanderen werd ons gevraagd even stil te staan bij wat men 'zittingsmethodiek' noemt.

Binnen de ganse herstelrechtelijke beweging wordt de communicatie tussen de partijen en participatie van de partijen sterk gepromoot. Hergo in zijn huidig stadium als experimentele methodiek wil deze participatieve visie op recht maximaliseren door zowel de dader als het slachtoffer een stem te geven in de reactie op het gepleegde delict. Binnen het gerechtelijk arrondissement Antwerpen gebeurt de beslissing tot doorverwijzing tot hergo door de jeugdrechter die in een 'kabinetsbespreking' aan de hand van procedureel vastgelegde criteria de opportuniteit van hergo inschat. Op dit niveau wordt de minderjarige dader en diens familie reeds ingelicht over de gevolgen en de bedoelingen van de beslissing tot hergo. Zij zijn immers aanwezig op deze kabinetsbespreking. Het slachtoffer vertoef hier voorlopig nog achter de coulissen.

In de praktijk en zeker voor hergo speelt de mode-

rator of facilitator in de aanvangsfase meestal de rol van boodschapper van de uiteindelijke beslissing van de magistraat naar het slachtoffer toe. Voor hergo, gezien het experimentele en dus 'gloednieuwe' van de methodiek, houdt dit reeds een cruciaal moment voor het verdere verloop van het proces in. Naar het slachtoffer, van gezien de methodiek meestal 'ernstiger feiten', ben je als uitvoerende instantie tevens de bringer van het (heuglijke) nieuws. Duidelijkheid creëren rond de mogelijke motivatie en implicaties van de beslissing door de Jeugdrechter, en de methodiek kaderen als een aanbod naar het slachtoffer toe, is hier dan ook de boodschap. Beslist een slachtoffer om mee in de hergo-boot te stappen op basis van objectieve informatie dan kan dit m.i. gezien worden als een vorm van informed consent en een voldoende basis voor het verder afleggen van de weg tot de uiteindelijke hergo.

Laten we het proces van de uiteindelijke hergo, daar is reeds voldoende inkt over gevloeid, overslaan en het eindpunt van een hergo bekijken in het licht van de themathiek van dit artikel.

Een belangrijke doelstelling van het experiment ligt duidelijk in de lijn van de zgn. participatieve justitiële elementen zoals 'het conflict teruggeven aan de partijen'. Het ganse proces van de hergo groeit dan ook toe naar 'een climax' van inspraak en de communicatie m.n. het uiteindelijke groepsoverleg met de daaruit voortvloeiende ondertekening door de partijen van de intentieverklaring. Binnen dit groepsoverleg wordt naast de dader, diens familie en ondersteuners ook het slachtoffer de nodige ruimte gegeven tot bedenkingen en opmerkingen met betrekking tot de uiteindelijke uitkomst of het plan.

Als alles vlot verloopt sluit het herstelgericht groepsoverleg af in een positieve sfeer en een gevoel van gehoord te worden door de partijen. Lezen we de procedure van hergo er verder op na, dan blijkt de volgende stap de officiële bekrachtiging van de intentieverklaring door de Jeugdrechter. Opnieuw ligt hier een belangrijke rol weggelegd voor de moderator om te voorko-

men dat de communicatie (en dan vooral naar het slachtoffer) hier stopt. Onduidelijkheden en gebrekkige informatie hieromtrent zouden bij een slachtoffer wel eens het gevoel kunnen creëren dat, het ondanks alle moeite ten spijt, het uiteindelijk de Jeugdrechter is die beslist.

Tot nu toe verliepen de officiële bekrachtigingen of toetsingen door de Jeugdrechtters binnen de hergo's, uitgewerkt door vzw Elegast, volgens twee modaliteiten.

De schriftelijke bekrachtiging via beschikking door de Jeugdrechter heeft als grote voordeel haar snelheid. Door kort op de bal te spelen d.m.v. een schriftelijke bekrachtiging door de Jeugdrechter gevolgd door de directe feedback door de moderator naar de beide partijen toe, wordt een gevoel van efficiëntie gecreëerd. De partijen krijgen de indruk dat de zaak au sérieux wordt genomen door de directe opvolging van de Jeugdrechtbank.

De bekrachtiging op kabinetszitting of kabinetsbespreking, een tweede modaliteit, in aanwezigheid van de minderjarige dader, diens omgeving en de moderator biedt een zicht op het potentieel tot meerwaarde dat dit kan bieden naar communicatie toe. Het nogmaals overlopen van de intentieverklaring met een woord van uitleg door de minderjarige dader en de feedback door de Jeugdrechter, de moderator en de advocaat van de minderjarige, kan het gebeuren, o.i. enkel kracht bijzetten.

Bij deze modaliteiten zijn het slachtoffer en andere betrokkenen zoals b.v. de ondersteunende figuren voorlopig geen aanwezige partij (bij de eerste modaliteit is trouwens ook de dader niet aanwezig). Het komt er dan ook op neer de bekrachtiging voor het slachtoffer zo transparant mogelijk te maken. Ervaring leert dat slachtoffers in dit stadium correcte informatie over bv. timing in het verloop van hoe die bekrachtiging verloopt verwachten.

Tenslotte is er momenteel binnen het arrondissement Antwerpen bewust voor geopteerd de be-

krachtiging zo snel mogelijk te laten volgen op het plaats vinden van de hergo. Dit sluit dan ook in de praktijk een ‘officiële’ zitting uit. Wel vinden momenteel reeds de eerste zittingen plaats ter evaluatie van de hergo, door de band genomen ongeveer 6 maanden na de oorspronkelijke beslissing tot hergo. Bij dergelijke zittingen is wel de mogelijkheid tot aanwezigheid van het slachtoffer voorzien. Gezien de timing van de intentieverklaring hier reeds praktisch volledig uitgevoerd is, kan enkel gesproken worden over een soort evaluatiemoment. Het lijkt dan ook dat de aanwezigheid van een slachtoffer op dit moment minder krachtig zal zijn. Als de uitvoering van de afspraken vlot verliep dan hoeft het immers ook niet meer voor een slachtoffer, zijn er echter problemen dan is het wachten op een zitting tot bijsturing ook niet echt aangewezen.

Een snelle bekrachtiging gecombineerd met communicatie en dialoog tussen alle betrokken partijen over de ganse rit rekening houdend met wat hierboven werd beschreven voor het arrondissement Antwerpen zou dus logischerwijze kunnen uitmonden in het aftasten van de mogelijkheden tot het inlassen van een moment, te vergelijken met een kabinetszitting of –bespreking, waar tevens het slachtoffer en eventueel ook andere directe betrokkenen op aanwezig kunnen zijn. Gezien de bereidheid van de verwijzers, de input van de academische wereld, de eerste ervaringen en de creativiteit van de moderatoren kan het zoeken naar een werkbaar evenwicht tussen snelheid en de mogelijkheid tot communicatie over de ganse rit een interessante denkoefening zijn tot het maximaliseren van het potentieel van hergo.

Peter Casteur
Wendy Van Put
Elegast Vzw

Interview met Daniël Horevoets, plaatsvervangend vrederechter

Het onderwerp van de nieuwsbrief, de zittingsmethodiek en meer bepaald de tegensprekelijkheid, vroeg uiteraard om een magistraat aan het woord te laten. De correctionele rechter leek de voor de hand liggende optie te zijn, maar de keuze viel op de vrederechter. De woorden werkten inspirerend. Betekende het woord ‘vrederechter’ immers nog iets of was het een woord dat onder de noemer folklore kon gerangschikt worden?

Een fragment van de hand van de Gentse professor rechtsfilosofie Koen Raes had bovendien de nieuwsgierigheid gewekt: "Misschien valt immers in het wijdverspreide utilitair individualisme én in de even wijdverspreide instrumentalistische rechtsopvatting mede een oorzaak te vinden voor de geringe aandacht in de rechtenopleiding, en voor de geringe bereidheid onder advocaten voor conflictbemiddeling, volgens sommigen één van de oorzaken van de overbevragingen van het gerecht. Een ingesteldheid naar bemiddeling toe wordt als het ware a priori uitgesloten: de tegenpartij zal wel een even groot utilitair individualist zijn als mijn cliënt en indien die laatste dat nog niet is, dan maak ik hem zo in de loop van de procedure. Vrederechters vertelden mij namelijk dat de bereidheid om een bemiddelingsvoorstel te aanvaarden zienderogen afneemt. Aldus draagt de jurist zélf bij tot het verspreiden van een utilitair individualistische ingesteldheid, ook al vallen er nauwelijks baten te rapen." (Uit: K. RAES, "Het belang van de sociologie voor de beoefening van het recht", in: K. RAES, *Het recht van de samenleving*, VUBPRESS, Brussel, 1999, 27.)

Tenslotte speelde het gegeven dat Daniël Horevoets, herstelbemiddelaar te Leuven, benoemd is als plaatsvervangend vrederechter van het kanton Tienen. Dit liet toe om enkele vliegen in één klap te slaan. Het is vooreerst leerrijk om te bekijken wat het takenpakket van een vrederechter nu precies in-

houdt. Maar bovenal: is het mogelijk om in de zogenaamde 'kleinere geschillen' de herstelgedachte tot leven te wekken? Daniël Horevoets beschikt immers over 'de bril van de bemiddelaar', waarmee hij de problematiek van de vrederechter genuanceerd kan bekijken. Want het blijft een kip of ei-probleem: verander je de wijze waarop we binnen een samenleving omgaan met conflicten door bij de 'zwaardere' conflicten, die om verschillende redenen niet zomaar onder de mat kunnen geveegd worden, te beginnen en te hopen dat op die wijze de algemene cultuur verandert. Of begin je bij de afhandeling van 'kleinere' conflicten zodat we in minder gevoelige zaken leren omgaan met een andere benadering van conflicten en zo de opstap kunnen maken naar de 'zware' conflicten. Want wat zijn misdrijven anders dan intermenselijke of maatschappelijke conflicten die een dusdanige schade kunnen teweegbrengen dat ze dwang verwoorden?

Voor wat de correctionele zittingen betreft, verwijs ik graag naar het onderzoekswerk van professor Kristel Beyens, docent aan de Vrije Universiteit Brussel. In het Liber Amicorum Tony Peters (zie ook de rubriek 'goed om weten') vindt u een artikel van haar hand, met name 'De kunst van het rechtspreken'. Het werpt een licht op de historiek en op de (sociale en penale) praktijk van de straftoemeting. Zij die gebeten zijn door het onderwerp kunnen vervolgens hun hart ophalen in het lijvige boek van professor Beyens, 'Straffen als sociale praktijk. Een penologisch onderzoek naar straftoemeting.' (K. BEYENS, "*Straffen als sociale praktijk. Een penologisch onderzoek naar straftoemeting*", VUBPRESS, Brussel, 2000, 526)

Maar laten we ter zake komen en enkele vragen voorleggen aan Daniël Horevoets.

Wat kunnen wij verstaan onder 'plaatsvervangend vrederechter'. En hoelang bent u reeds plaatsvervangend vrederechter?

Ongeveer een zevental jaren geleden werd ik benoemd tot plaatsvervangend vrederechter in het kanton Tienen. Deze benoeming gebeurt door middel van een Koninklijk Besluit dat in het Belgisch Staatsblad wordt gepubliceerd.

Het vredegerecht is samengesteld uit de vrederechter-titularis, één of meerdere plaatsvervangende vrederechters en de hele entourage van het griffiepersoneel met aan het hoofd de hoofdgriffier. De hoofdgriffier of een griffier-hoofd staat de vrederechter bij in alle verrichtingen van zijn ambt.

De benoeming tot plaatsvervangend vrederechter houdt in dat ik naast de vrederechter-titularis de dienst 'soms' dien te verzekeren in Tienen.

'Soms' wil zeggen: in vakantieperiodes (juli-augustus), bij verlet of ziekte van de effectieve vrederechter, in geval van onverenigbaarheid (wanneer de vrederechter bijvoorbeeld partijen van zeer nabij kent of misschien voorheen hun raadsman is geweest) of wanneer de vrederechter wettelijk verhinderd is.

Wat betekent dit concreet?

Concreet komt dit neer op een drietal weken per jaar (het ene jaar al meer dan het andere) dat de plaatsvervangende vrederechter alle zittingen doet en recht spreekt in de zaken die tot zijn bevoegdheid behoren en waarvoor hij gevat werd, hetzij bij dagvaarding, hetzij op verzoekschrift.

Welke zaken behoren tot de bevoegdheid van een vrederechter?

Tot de bevoegdheid van de vrederechter behoren alle vorderingen waarvan het bedrag de 75.000 BEF. niet overschrijdt, behalve dewelke de wet aan zijn rechtsmacht onttrekt. Tot de zaken die aan de rechtsmacht van de vrederechter zijn onttrokken behoren bijvoorbeeld zaken met betrekking tot de

staat van personen, zoals echtscheidingen, die tot de exclusieve bevoegdheid behoren van de rechtbank van eerste aanleg; geschillen tussen kooplieden met betrekking tot wissels of faillissementen waarvoor de rechtbank van koophandel bevoegd is of geschillen in verband met arbeidsovereenkomsten, waarvoor de arbeidsrechtbank bevoegd is.

Ongeacht het bedrag is de vrederechter bevoegd voor:

1. geschillen betreffende verhuring van onroerende goederen, ook handelshuur;
2. pachtgeschillen;
3. geschillen betreffende recht van overgang, erfdiensbaarheden, bezitsvorderingen;
4. geschillen met betrekking tot de uitkering van onderhoudsgeld na echtscheiding;
5. ruilverkaveling en onteigeningen ten algemene nutte;
6. geschillen wegens schade, door mensen of dieren, veroorzaakt aan velden, vruchten of veldvruchten;
7. verzoeken om machtiging tot ten huize afzondering van krankzinnigen, aanwijzingen van voorlopige bewindsvoerders voor personen die in een krankzinnigen-gesticht werden geplaatst;
8. voogdij;
9. verzegelingen.

De vrederechter is tevens bevoegd en tegenwoordig bij openbare verkopen van onroerende goederen waarbij minderjarigen of onbekwaam-verklaarden betrokken zijn. De vrederechter levert ook akten van bekendheid af aan diegene die erom verzoeken.

De vrederechter is echter wel alleen maar bevoegd binnen de grenzen van zijn kanton, behalve in de gevallen waar de wet anders bepaalt.

Zo leren ons inderdaad de wettelijke bepalingen. Maar hoe ziet de concrete werkweek van een vrederechter eruit?

Op maandagnamiddag: openbare zitting. Een 40-tal zaken (dagvaardingen) staan op de rol. Ongeveer een 70 % betreffen zaken van openstaande, onbetaalde facturen allerlei en overwegend laten de gedaagden verstek gaan. Diegenen die al komen opdagen, betwisten de vordering niet en vragen gemak van betaling.

De 30 % andere betreffen huurgeschillen (zowel gewone huur als handelshuur), pachtgeschillen, geschillen van recht van overgangen, afpalingen, erfdiensbaarheden, geschillen tussen echtgenoten in verband met onderhoudsgelden voor henzelf of kinderen...

Op dinsdagvoormiddag: verzoeningszitting. Deze zitting grijpt plaats in de raadkamer (dus niet publiek). De vrederechter wordt gevat met een gewone brief en de beide partijen worden uitgenodigd te verschijnen voor de vrederechter om het geschil in der minne op te lossen 'teneinde rechtskosten te vermijden'. Een voormiddag zitting bestrijkt gewoonlijk toch een 30-tal zaken.

Op dondernamiddag: echtelijke geschillen. De vrederechter is bevoegd, wanneer de echtelijke verstandhouding ernstig verstoord is, dringende en voorlopige maatregelen te bevelen. In dit soort van geschillen, waar partijen persoonlijk moeten aanwezig zijn, moet de vrederechter eerst nagaan of een verzoening tussen partijen nog mogelijk is (gewoonlijk een 3-tal zaken op weekbasis).

Daar in Tienen ook een psychiatrische kliniek is (Broeders Alexianen) is de vrederechter ook bevoegd krachtens de wet op de geesteszieken de zieke gedurende 40 dagen in observatie (een gedwongen opname) te laten nemen. De vrederechter wordt gevat door het parket en moet zich persoonlijk begeven naar de instelling en een gesprek hebben met de "geesteszieke" (gemiddeld ook een drietal zaken per week).

Op vrijdagvoormiddag: akten van bekendheid, publieke verkopen, nazicht afrekeningen van bewindsvoerders.

Daar een werkweek in principe uit 5 volle dagen bestaat, heeft men de indruk dat een vrederechter

slechts een 4-tal halve dagen moet werken...wat natuurlijk zo niet is.

Al de andere tijd (en dit is echt de hoofdbrok, wat niemand merkt) wordt besteed in het maken van vonnissen. Inderdaad, na pleidooien en uitvoerige schriftelijke conclusies die genomen worden door de raadsliden van partijen in de eerder zware juridische zaken, moet de vrederechter een ' 'gemöt veerd' ' vonnis uitspreken. Hij neemt dus na pleidooien de zaak in beraad, leest tijdens zijn beraad de schriftelijke conclusies, verdiept zich in de rechtsleer en de rechtspraak en schrijft dan zijn vonnis.

Kan het forum van de zitting van de vrederechter zich lenen tot communicatie, zoals we dit gewend zijn in de herstelbemiddeling?

Wat de publieke zittingen betreft, ben ik bij de huidige stand van zaken geneigd 'neen' te antwoorden.

Ik verduidelijk mij:

Het is een andere methodiek en strikt te volgen procedureregels. Partijen zijn niet altijd in persoon aanwezig en laten zich vertegenwoordigen door hun raadsman. Van de advocaten wordt verlangd dat ze hun argumentatie op papier zetten, waarop de andere partij eveneens 'op papier' moet antwoorden.

Bij tijdsgebrek: op een voormiddag staan soms een 30-tal zaken. De vastgestelde pleitzaken mogen soms niet langer dan een 15 minuten in beslag nemen. De vrederechter stelt dan 'dat hij wel tijdens zijn beraad alle stukken zal inzien en de conclusies grondig zal lezen'.

Veel vrederechters hoeden zich ervoor partijen aan het woord te laten omdat dit zal uitmonden in een oeverloos geruzie. Ze wimpelen dat af met het feit 'ge hebt toch een advocaat genomen'.

Indien een vrederechter gevat is door een dagvaarding, moet hij recht spreken. Indien hij aanstuurt op een verzoening of een minnelijk regelen van het geschil, zou hij de indruk kunnen verwekken van partijdig te zijn of zou men hem 'rechtswegering' kunnen verwijten.

De advocaten geven hun cliënten de raad 'niet op de zitting te verschijnen' en indien ze toch willen komen, liefst hun mond zo weinig mogelijk open te

doen. Een advocaat weet beter dan zijn cliënt wat deze mag zeggen of beter moet zwijgen. Sommige cliënten verbrodden (in de ogen van hun advocaat) hun zaak door te loslippig te zijn.

Wat de verzoeningszittingen betreft, antwoord ik voorzichtig 'ja', maar plaats daar een 'maar...' na.

Ik verduidelijk mij opnieuw:

In zaken die vatbaar zijn voor een dading, kan op verzoek van een partij of met beider toestemming de vrederechter gevat worden hun akkoord te bekrachtigen in een proces-verbaal dat dezelfde waarde heeft als een vonnis. Indien dus een schikking tot stand komt, worden de bewoordingen ervan opgetekend in een proces-verbaal.

Hier laat de vrederechter dikwijls toe uitvoerig te discussiëren en gaat hij pro-actief met partijen op zoek naar een billijke oplossing. Voorzichtigheid is evenwel geboden daar de vrederechter niet al te nadrukkelijk standpunt kan en mag innemen. Quid indien partijen niet tot een akkoord komen en er nadien gedagvaard moet worden? (dan is de vrederechter een bevooroordeelde rechter die reeds geprejugeerd heeft tijdens de mislukte verzoeningszitting)

Sta me toe dat ik afrond met een kleine wetenswaardigheid.

In de wet staat uitdrukkelijk dat een rechter ter zitting aan een partij het recht kan ontzeggen zelf voor zijn rechten op te komen indien hij bevindt dat hij door drift of onbedrevenheid buiten staat is zijn zaak met de vereiste betamelijkheid of met de nodige duidelijkheid te bespreken.

Frederik Bullens
Forumwerker Suggnomè

‘De samenleving als eeuwige verliezer van haar onmacht?’ Een oefening in observatie.

Aangezien de Forumwerker wel eens wou weten waarover hij ganse dagen praatte, besloot hij de correctionele rechtbank van Leuven een bezoekje te brengen. Om negen uur 's ochtends stond hij voor het gerechtsgebouw en bekeek aandachtig het boven de poorten uitgebeitelde tafereel. De centrale figuur was een soevereine vorst, die op weinig tedere wijze zuigelingen aangeboden kreeg. De onschuldige bloedjes vormden op hun beurt de ingrediënten van een eenzijdig hondenmaal. Iets meer naar rechts stond de wet en die keek er niet eens naar. ‘Ongetwijfeld een vorm van antieke kunst’, mompelde de Forumwerker, ‘maar het brengt bezoekers niet meteen in een vrolijke stemming, dat is duidelijk.’ Er be kroop hem een gevoel van onbehagen toen hij de trappen opstapte. Stel dat het tafereel toch iets te betekenen had? Want wat gebeurde er niet allemaal binnen justitie? Zelfs de kranten wisten het niet en dat wou toch wel wat zeggen. Bovendien bood het koude gerechtsgebouw niet meteen een geruststellend antwoord. ‘De mens als eeuwige verliezer van het universum’, schoot de Forumwerker plots te binnen. Het was ietwat grotesk, maar kon als titel van een artikel toch niet meteen overboord gegooid worden, meende hij. Zeker niet wanneer de overheid en dus ook justitie zich verbeeldden dat alles rond hen draaide, hetgeen in elk abolitionistisch handboek te lezen stond. ‘De partijen als eeuwige verliezer van justitie’, wijzigde hij de titel, voor je het wist werd je immers vervolgd voor plagiaat. Al bij al stapte hij een rechtbank binnen en kon hij dus beter op alles voorbereid zijn.

In het gerechtsgebouw keek de Forumwerker bezorgd om zich heen. Waar was die correctionele kamer ergens te vinden? Hij was geboren en getogen in het fiere Gent en had daar het labyrint genaamd justitiepaleis min of meer leren kennen, maar deze kennis bracht hem in Leuven niet erg ver (hetgeen meteen de relativiteit van kennis ten

toon spreidde). ‘Wat als ik de kamer niet vind?’, panikeerde hij, ‘zal men niet twifelen aan mijn professionele bekwaamheid en zijn de gevolgen dan nog wel te overzien?’ Gelukkig ontwaarde het oog de woorden die boven de eerste deur links te lezen stonden: ‘boetstrafrechtelijke rechtbank’. ‘Of dit is de correctionele kamer, of dit leidt naar een Middeleeuwse folterkamer’, wikte en woog de Forumwerker. Gelukkig bood de Franse taal een uitkomst: ‘tribunal correctionnel’ stond er onder de Nederlandse woorden geschreven. ‘Beter opletten in de Franse les’, men had het hem eertijds zo vaak voorgehouden, maar nu werd duidelijk waarom. Maar hoe zit het met mijn medemens die een ongelijke toegang heeft tot het onderwijs, vroeg de Forumwerker zich onwillekeurig af, wie nam de moeite om dienaangaande een spandoek op te steken tijdens stakingen en protestmarsen?

Maar de correctionele kamer, merkte de Forumwerker tevreden op, die was niettemin gevonden. Doch het gevoel van opluchting maakte terstond plaats voor twijfel. In de deuropening hadden twee mannen postgevat die de binnenkomers aan de mouw trokken en hun verzochten de identiteit bekend te maken. Wie waren dat? En kon hij niet beter de plaat poetsen nu het nog kon, want het bijwonen van de zitting dat was toch geen verplichting? En had hij zonet, door het gebruiken van die titel, geen plagiaat gepleegd? De Forumwerker pijnigde koortsachtig zijn hersenen. Was het politie? De mannen waren als burgers gekleed en hadden geen enkel kenteken. Het leken eerder toezichters te zijn. Zo zat het. En het juiste woord flitste hem voor de ogen: zaalwachters. Zaalwachters zorgen ervoor dat de zitting administratief ordelijk verloopt en men weet wie wie is, we willen tenslotte geen juridische dwalingen. Niks aan de hand dus. De Forumwerker friste de lessen procesrecht op en prevelde driemaal zachtjes voor zich uit: ‘de zitting is openbaar.’ Vervolgens stapte hij op de zaalwachter toe, haalde diep adem en zei klaar en duidelijk: ‘de zitting is openbaar, ik kom ze als burger van de rechtsstaat bijwonen.’ De zaalwachter onderging een kleine gedaanteverandering en nodigde hem glimlachend en met een

breed gebaar uit om de zittingszaal te betreden.

Het vergt moed om de publieke arena te betreden, bedacht de Forumwerker toen hij plaatsnam in de laatste bank, maar de overwinning smaakt zoet. Rustig bekeek hij de overige aanwezigen. Voor hem zat een koppel dat geen steun gevonden had in de rechtsfilosofie, maar wel bij elkaar. Wie zei ook weer dat justitie de mensen uit elkaar haalde? Voorts zaten er enkele jonge kerels die zo uit een discotheek konden zijn weggeplukt en die zich voor elkaar groot hielden door het hele gedoe schertsend voor zich uit te schuiven. Hierin werden ze gesteund door hun advocaat die af en toe een grapje kwam maken, verveelde grimassen trok en hen knipogend op een mooie meid attent maakte. Dit laatste kon de Forumwerker wel naar waarde schatten, maar hij vroeg zich af of dit voor de beklagden de advocatenkosten goedmaakte. Bovendien bedelde de advocaat hen op gezette tijdstippen sigaretten af, die hij rustig buiten ging oproken. Dit alles ongetwijfeld om de kloof tussen advocaat en cliënt te overbruggen en te bewijzen dat ‘advocaten ook maar mensen zijn, want wat had u gedacht?’ Er sprongen nog enkele Oost-Europees uitzierende jongelingen in het oog en tenslotte zaten her en der mensen verspreid die men op straat zonder opkijken voorbijliep. De Forumwerker vond de wereld van elke dag in de rechtszaal terug. ‘Een alledaagse zitting’, zo had men hem dan ook op het hart gedrukt, hetgeen hem met een gerustgesteld gemoed had vervuld, want waar anders dan op een alledaagse zitting zou de zittingscultuur in haar doordeweekse kleren verschijnen?

In afwachting van het verschijnen van de magistraten vulden de aanwezigen de tijd door elkaar openlijk of sluiks te bespieden. De Forumwerker betrapte zich erop dat hij ijverig zijn best deed om notities te nemen en de zaal in te kijken op een manier die duidelijk maakte dat hij voor geheel iets anders aanwezig was dan om te recht te staan. Beschaamd richtte hij de blik omhoog. Links hing een klein bordje met ‘verboden te roken’ erop. Het verbodje leek hoofdzakelijk dienst te doen als bliksemafleider voor de heel

wat forser uit de kluiten gewassen broers, die als evenveel zwaarden van Damocles boven de hoofden van de aanwezigen zweefden. Aan de andere kant van de zaal bespeurde de Forumwerker een kruisbeeld. Diende dit niet verwijderd te zijn?, vroeg hij zich af. Nochtans stoorde het beeld niet echt. Want hoewel de overheid zonder twijfel diende te waken over haar levensbeschouwelijke neutraliteit, kon dit symbool hiertoe misschien wel bijdragen. Was het kruis niet bij uitstek het symbool van het lijden? Het lijden van het slachtoffer, maar ook van de dader, waarom niet? En om het meteen maar weer eens groots te verwoorden: het lijden van de hele samenleving. Hoe verwoordde Leo Van Garsse het ook weer? ‘Niet zozeer de criminaliteit, maar wel het onvermogen ze te hanteren, maakte de bedreiging voor de samenleving uit.’ Betekende het kruis immers ook niet iets anders? Met name het symbool van de macht die de mensen hebben om medemensen schuldig te verklaren en ter dood te brengen, rotsvast overtuigd van het gelijk over de schuld kwestie. Terwijl die kwestie toch iets ingewikkelder was dan de juridische toetsing van de feiten aan de wettelijke omschrijving. En het misschien niet eens aan het menselijk bevattingsvermogen gegeven was om over schuld te kunnen oordelen, wie zou het bevroeden?

Alvorens hij verloren kon lopen in theologische beschouwingen, werd de Forumwerker uit zijn overpeinzingen gehaald door het binnentreden van de magistraten. Iedereen veerde recht en de Forumwerker nam de nieuwkomers nauwgezet op. ‘Daar zijn ze’, fluisterde hij voor zich uit, ‘de kunst enaars die een oplossing creëren voor complexe maatschappelijke problemen.’ Het zou hem benieuwen hoe ze te werk gingen. Als acrobaten die hoog boven de aarde toeren uithalen of als goochelaars die een kralenspel in elkaar zetten waarin werkelijkheid en woorden elkaar zeer dicht op de huid zitten? Hij hield de adem in en wachtte in spanning op wat zou komen.

Het eerste dossier bleek meteen een vuurproef te zijn. De beklagde werd vervolgd voor slagen en verwondingen. De rechter liet eerst de beklagde aan het woord. Nog vóór de advocaat, glunderde de

Forumwerker, zo hoort het. De man legde omstandig uit dat zijn vader mindervalide was en dat hij daarom stilgestaan had op een plaats waar dit strikt genomen verboden was. De beklaagde had een intolerante passant vervolgens stevig ingepeperd dat er nog andere belangen waren dan deze van argeloze wandelaars. De rechter merkte bedaard op dat dit evenmin getuigde van een overdreven blijk van tolerantie, zonder dat men uit haar toon kon opmaken dat ze de rechten van mindervalide personen ter discussie wou stellen. De Forumwerker was verbaasd over het inlevingsvermogen van de vonnisrechter. Het vuur werd niet over de beklaagde gespuwd, zoals je dat wel eens zag bij overbehaarde, in een luipaardenvel getooide circusfiguren, neen, de ideeën werden op een respectvolle manier bij de dader ter kennis ingegoten. Maar enig effect was niet onmiddellijk te bespeuren. Vervolgens bracht de parketmagistraat de lucifer (van het merk Moraal) met een kordaat gebaar tot branden. Ze hield de man op een correcte manier het stokje voor. Het bleef onduidelijk of dit enig resultaat had en het vuur van het inzicht binnen de man tot ontbranden kwam, maar misschien was het lampje ontstoken en zou het effect pas na verloop van tijd tot uiting komen. Ideeën vormden een raar goedje, wie zou dat in twijfel trekken? De Forumwerker begon te twijfelen: noch de vonnisrechter, noch het parket beeldden zich in de zon te zijn waarrond de beklaagde diende te cirkelen of die ze zouden verzengen indien hij te klein zou uitvallen. "Het is weer eens niet zoals ik het me ingebeeld had", zuchtte hij, "zijn er vandaag de dag nog zekerheden?". Mi schien wel, schoot hem als een flits door het hoofd toen de advocaat van de beklaagde het woord nam. "De burgerlijke partij", be toogde de advocaat, "was niet komen opdagen en een kind begreep waarom: hij zou door de mand gevallen zijn want het feit of hij al dan niet schade had geleden was niet bewezen, sterker nog, kon niet bewezen worden want er was helemaal geen schade." Mogelijk, piekerde de Forumwerker, maar evengoed is het slachtoffer afwezig om een totaal andere reden, want de afwezigheid van de burgerlijke partijen was eerder de regel en dat kon toch niet altijd aan de twijfel omtrent de schade liggen? In hun plaats waren er wel advocaten, die als

in een duiventil binnen en buiten stapten. Ze konden uiteraard niet allen over de zelfde kam geschoren worden, maar vaak koerden ze rond, keken monkelend de zaal in en wisselden blikken van verstandhouding met elkaar. Het was al moeilijk genoeg om de debatten te volgen, maar dit maakte het er niet makkelijker op.

Vervolgens was het de beurt aan de mannelijke helft van het Bij Elkaar Steunzoekende Koppel, die zijn probatievoorwaarden niet was nagekomen. Zowel zijn advocaat, als de maatschappelijke enquête bestempelden de man als 'marginaal', waardoor hij nooit structuur had gekend en dus gewoon geen probatievoorwaarden kon opvolgen. De vrouw had duidelijk nog nooit van het woord 'probatie' gehoord, maar voor haar was het klaarblijkelijk iets waarbij enkel een schaamtegevoel op zijn plaats was. Hoezeer de vonnisrechter ook probeerde uit te leggen wat probatie was, hoezeer ze ook aankartte dat men niet zomaar iets moest beloven wat men niet kon nakomen, dat dit zelfs nadeliger kon zijn dan weigeren, de woorden parden van het koppel af als water van een eend. "Het dringt niet door", prevelde de Forumwerker voor zich uit, "maar een betere uitleg zou zelfs ik niet kunnen verwoorden." Wie het ego van de Forumwerker kende, wist dat deze gedachte niet van enige betekenis gespeend was. Onmacht troef, betreurde hij, het koppel nakijkend dat met de blik naar de grond naar buiten stapte, maar aan wie lag het? Niet aan de vonnisrechter. Cynici konden betogen dat het hele gebeuren veel weg had van de oude grap met de bloem en dat het slachtoffer van de grap niet eens door had dat de clown water op hem spoot. Maar het ging niet om het resultaat maar wel om de techniek. En humor was hier toch niet aan de orde?

Een politieagente, die in alle stilte aanwezig was, deelde de mening over de ernst van de situatie. Ze had in de gaten dat de volgende beklaagde voor de rechter stond met de handen in de zakken, hetgeen ze met een enkel gebaar rechtzette. "Die jongen weet zich geen houding aan te meten, dat is toch geen halsmisdad", mopperde de Forumwerker, "kunnen we niet beter meer politiekraacht vrijmaken voor voetbalwedstrijden?" Veel actie was

er binnen het gerechtsgebouw immers niet te bespeuren, meende hij, maar was dat niet een gevolg van de aard van de procedure. Er mocht toch niet uit het oog verloren worden dat de rechtsprocedure schriftelijk was. En dat had ook zijn voordelen. Efficiëntie, om te beginnen, en hoe viel die te garanderen wanneer we van de schriftelijke gang van zaken teveel afweken? Waarschijnlijk was het weer eens zaak een evenwicht te vinden. Diende bijvoorbeeld een bemiddeling die de zitting voorafging, voor de vonnisrechter opnieuw in geuren en kleuren uit de doeken te worden gedaan? Maar het draaide in een bemiddeling toch vaak om heel persoonlijke aangelegenheden, waar niemand zaken mee had? Maar een louter schriftelijke weergave van het bemiddelingsresultaat droeg dan weer het gevaar in zich dat men een eventueel relaas van de bemiddeling zou gebruiken voor andere doeleinden, de burgerrechtelijke afhandeling, hij noemde maar wat. De Forumwerker stelde zich echter voor dat de eigenlijke straftoemeting zich vaak in de rust van de avond afspeelde, met rustgevende muziek op de achtergrond en een sigaar in de mondhoek. Hetgeen waarschijnlijk niet eens zo'n slechte manier was om een evenwichtig oordeel te vellen. Kon de intermenselijke dialoog tussen partijen en justitie schriftelijk geschieden? Maar slachtoffer en dader zouden zich niet meer betrokken voelen bij het rechtspreken, wat op dit ogenblik misschien wel prioriteit verdiende. Dienden we hieruit te concluderen dat de procedure minder schriftelijk moest worden? Maar dan behoefde de geschiedenis veranderd te worden en dat deed je toch niet van vandaag op morgen? En hoe zat het dan met de efficiëntie en dus de rechtszekerheid?

Inmiddels waren enkele zaken gevolgd die uitstel kregen, alsook verschillende dossiers aangaande weerspanning. De vonnisrechter raakte de kern van de zaak aan en deed een inspanning om met de beklaagden hierover in debat te gaan. Ze haalde aan dat het problematisch was hoe men binnen onze samenleving vaak weinig respect meer kon opbrengen voor gezag. Met handen en voeten legde ze uit dat politiemensen soms in zeer penibele situaties terecht-

kwamen en zich daarom een bepaalde houding van macht mochten en moesten aanmeten. De beklaagden konden geen argumenten bedenken die de redenering van de magistraat weerlegden, maar de Forumwerker vroeg zich af of ze hierdoor overtuigd waren. "Wie stelt zijn mening tegenwoordig nog bij", zuchtte hij gelaten, "en v ooral: wie doet dat op basis van redelijke argumenten?" Fragmenten van TV-programma's waarbij de discussie geleid werd door het Gevoel kwamen hem ineens voor de geest. De wetgever behoedde ons voor zo'n 'human interest'-rechtszitting, huiverde hij.

De Forumwerker voelde langzaam de concentratie verslappen. "Vreselijk", fluisterde hij, "er wordt over de levensloop van mijn medemens beslist, maar ik kan er de aandacht niet bij houden." Hij zuchtte en vroeg zich af wat voor een mens hij eigenlijk was. Het viel echter niet te stoppen en onwillekeurig stroomden de gedachten naar aangenaamere oorden. Plots stond de Forumwerker oog in oog met een Grizzly-beer. "Hoe kom ik hier terecht?", schrok hij wakker. Hij herinnerde zich langzaam de natuurreportage op de zender National Geographic. Hoe zat het weer? Een bioloog verdeelde in Siberië de belangen van de Grizzly-beren, die bedreigd werden door hun medeschepsel, de mens. De vastberadenheid en de overtuiging van de man waren boven elke twijfel verheven. Het was mogelijk om anders met beren om te gaan, zo poneerde de bioloog, beren waren van nature niet agressief, maar speels en vol humor. En als we de beren niet wilden zien uitsterven konden we er beter vandaag dan morgen mee beginnen. De man bleek geen loze woorden te verkondigen, want zelf was hij er in geslaagd contact te leggen met verscheidene Grizzly's en de prachtige beelden gaven hem gelijk. Hoe filmen ze dat toch, tobde de Forumwerker, en wat kunnen we hieruit leren?

De Forumwerker kon zijn gedachtegang niet beëindigen, want de Vrolijke Discobeklaagden waren aan de beurt. Veel hadden ze plots niet meer te verkondigen, hoewel de vonnisrechter verwoede pogingen deed om hen aan het woord te laten. Aan de mondigheid van de burger kon het toch niet liggen, dacht de Forumwerker, tegenwoordig had zowat iedereen een mening. Vaak één van uitgesproken

aard die men het liefst luidkeels bij de bakker of op café te berde bracht. Maar waarom gebruikt men die mondigheid niet tijdens de zitting? Is het de angst voor de straf die hen ervan weerhoudt en de mondigheid doet opsparen voor op café? En betekende dit dat er enkel nog sprake was van macht en niet langer, zoals de rechter zelf reeds had geopperd, van gezag? Gezag was iets anders en was niet gebaseerd op dwang of overreding. Gezag was er. Of was er niet. Het zou de Forumwerker benieuwen of de Sigarettenschooiende Advocaat wel een gezaghebbende mening had weten op te bouwen tijdens zijn hooggeleerde studies. Aan de woorden die de advocaat verkondigde, hield de Forumwerker echter een wrange nasmaak over. Niet een sigarettensmaak, dat was het minste van zijn zorgen, maar eerder de smaak van moedeloosheid. Het bleek immers dat de beklaagden opnieuw vervolgd werden voor drugverkoop en de advocaat geen betere argumenten ter verdediging van zijn cliënt vond dan het luidkeels hekelen van het drugbeleid van de overheid. Ook in andere drugzaken bleek er geen antwoord te vinden, sterker nog de problematiek kon niet eens ter sprake gebracht worden. Een drugwet die verouderd is, een drugbeleid dat kant noch wal raakte maar vooral een algemeen verbreid maatschappelijk probleem dat maakte dat over drugverslaafden niet langer kon gepraat worden als over een aparte categorie. ‘Hoe konden we er dan wel over praten?’, vroeg de Forumwerker zich af. Er is een onderliggende problematiek, dat was toch duidelijk, en die moest overal terug te vinden zijn in de hele samenleving, want hoe kon anders de omvang verklaard worden, toch niet alleen door het aanbod van drugs? ‘Verdriet en verveling’, vatte de Forumwerker het ongenueanceerd samen, ‘maar er wordt niet over gesproken’. Maar aan wie ligt dat en is de oorzaak niet de geaardheid van de gemiddelde Vlaming, wie dat ook moge zijn? Woorden van Herman de Coninck schoten hem te binnen: *“Men is hier mens zoals men elders bandiet is: enkele keren per jaar, ’s nachts en zeer verborgen. Dan gaat men huilen, bij voorbeeld op de wc.”* Lag het aan de Vlaamse cultuur? En wat kon justitie

daar aan doen? De Forumwerker wist het niet, maar haalde mistroostig de schouders op, hij was tenslotte het Arbitragehof niet.

De zittingszaal was inmiddels leeggelopen en de Forumwerker besloot opnieuw de straat op te zoeken. Op de trappen van het gerechtsgebouw richtte hij de blik hemelwaarts. Geen wolkje aan de lucht en de temperatuur liet vermoeden dat de lente wel eens in het verschiet zou kunnen liggen. ‘Een nieuwe lente,’ zuchtte de Forumwerker, ‘wie had dit nog durven hopen?’ Hij stapte opgeruimd de trappen af. ‘Maar hoe zit dat met de Grizzly-beer?’, prevelde hij, ‘zou de mens de beer ooit anders benaderen zodat ze in vrede naast elkaar konden leven?’ Het bleef een mysterie. De nakende lente leek opnieuw een belofte in te houden maar kon men daar wel op vertrouwen? De Forumwerker stapte hoofdschuddend de straat op. ‘En geen vogels bij de hand die ik kan opensnijden om de ingewanden te lezen’, mompelde hij voor zich uit, ‘je zal het nooit anders zien.’

Frederik Bullens
Forumwerker Suggnomè

Verslag van de Samenspraak

Op vrijdag 14 december vond de laatste Samenspraak van het jaar 2001 plaats. Het thema van de vorige Nieuwsbrief en dus ook van de Samenspraak was de homologatie van de bemiddelingsovereenkomst. Het voorontwerp van wet van de minister van justitie Marc Verwilghen houdende antwoorden op delinquent gedrag door minderjarigen had ons hiertoe geïnspireerd. We hadden dan ook de redacteur van het voorontwerp, met name advocaat-generaal Christian Maes uitgenodigd om de Samenspraak in te leiden en in dialoog te treden met de aanwezigen. Mevrouw Hilde Geudens (vzw Ondersteuningsstructuur minderjarigen) en de heer Hubert Valcke (Slachtofferhulp Kortrijk) hadden we verzocht om te reageren en om bij te dragen aan een levendige discussie. Alle sprekers slaagden met brio in hun opdracht, dat kunnen we met een gerust hart stellen.

Bij aanvang van de Samenspraak wees Leo Van Garsse op de functie van de Nieuwsbrief en de Samenspraak. Hij stelde dat beide zaken in kwaliteit groeiden en verzocht met nadruk om reacties, opmerkingen, kritiek en suggesties. Vervolgens lichtte hij het onderwerp van de Samenspraak, namelijk de homologatie (artikel 107 van het voorontwerp) summier toe en gaf hij aan dat dit punt in binnen- en buitenland aanleiding gaf tot discussie: het lijkt een raakvlak te zijn tussen het herstelrecht en het klassiek recht, maar de vraag rijst hoe beide visies zich tot elkaar verhouden en in hoeverre het risico tot 'recuperatie' niet schuilt in de homologatie. Wat wordt immers verstaan onder 'rechtelijke toetsing'? De discussie raakte met andere woorden de kern van de zaak en beperkte zich geenszins tot de discussie aangaande jeugddelinquentie. Leo deed tenslotte verwoede pogingen om met het wierookvat in het rond te zwaaien. Hij prees de intellectuele eerlijkheid en integriteit van advocaat-generaal Maes en stak de loftrompet over het voorliggend voorontwerp van wet dat verschillende bekommernissen combineerde in één wettelijk kader en dat ongetwijfeld vruchten zal afwerpen, zelfs al zou het op korte termijn niet tot wet transformeren.

Advocaat-generaal Christian Maes, sloeg het wierookvat echter vastberaden uit de handen van Leo en maakte hierdoor op slag duidelijk dat bescheidenheid en een 'no nonsens'-aanpak evenzeer tot zijn kwaliteiten behoorden. Hij lichtte toe dat het forum van de Samenspraak een verademing was na de reeds gevoerde, lange discussies in het parlementaire halfrond. Een legislatuur bleek te kort te zijn om iets wezenlijks te veranderen en Christian Maes gaf toe dat de vele discussies duidelijk hadden gemaakt dat het voorontwerp niet op alles een antwoord te bieden had. Het ging er hem dan ook niet om het ontwerp te verdedigen, maar om uit de discussie naar aanleiding van artikel 107 leringen te trekken. Hiermee verwoordde hij tevens het algemeen doel van de Samenspraak en zette hij bovenal de juiste toon voor de verdere namiddag.

Maes begon de boeiende uiteenzetting met de mededeling dat de herstelbemiddeling als een rode achterliggende draad door het voorontwerp loopt. De slachtoffer-dader bemiddeling zou eigenlijk aanwezig moeten zijn op alle niveaus van de strafrechtsbedeling. De herstelbemiddeling is vooreerst een buitengerechtelijke procedure. Het is dan ook zaak om de raakvlakken met de gerechtelijke procedure te expliciteren. Het mandaat is zo'n raakvlak, maar ook de homologatie. De homologatie zou in principe samen met de behandeling van de zaak ten gronde worden uitgesproken én de partijen worden hierbij opgeroepen om te verschijnen. De homologatie heeft als doel de bescherming van de minderjarigen tegen (bewuste of onbewuste) beïnvloeding. Artikel 493 van het strafwetboek bepaalt immers dat 'het misbruik maken van de behoeften, de zwakheden, de hartstochten of de onwetendheid van een minderjarige om hem, te zijnen nadele, verbintenissen, kwijtingen, schuldbevrijdingen, handelspapieren of enig verbindend papier te doen tekenen, in welke vorm deze handeling ook verricht of vermomd mag zijn' strafrechtelijk beteugeld moet worden. De ongelijke positie van de minderjarige in het proces verdient een rechtelijke toetsing.

Maes maakte zijdelings reclame voor het openbaar vervoer. De trein 'creëert' immers tijd om te denken en/of te lezen. De interactie van de treinreiziger hoeft zich dan ook niet te beperken tot het staren naar en begaapt worden door koeien. Er kan al eens in interactie gegaan worden met een tekst. De tekst die Maes verlost had van lege koeienogen was de mercuriale van Lode De Wilde. De mercuriale dateert uit 1984 en draagt als titel: 'Over homologatie: de vlag en de lading'. Ze werd gepubliceerd in het Rechtskundig Weekblad van 1984-85. De homologatie, zo luidt de mercuriale, bestaat uit een marginale toetsing. Het zijn beslissingen en overeenkomsten die het voorwerp kunnen uitmaken van een homologatie. Terstond rijst de vraag naar de omvang van deze marginale toetsing. Het feit dat een homologatie niets nieuws mag brengen is cruciaal: de rechter mag geen zaken in de plaats van de partijen in de homologatie-overeenkomst zetten. Indien de rechter besluit dat er niet tot homologatie kan worden overgegaan, kan hij enkel de partijen terug naar huis sturen om hun huiswerk over te maken en dit in functie van de motivering van de rechter. De motivering door de rechter is verplicht. De rechter onderzoekt en controleert de voorliggende overeenkomst. Maar hoe gaat dat in zijn werk? De rechter toetst de inhoud van de overeenkomst aan de wetmatigheid- en rechtmatigheidsgrens. De wetmatigheid houdt in dat er bekeken wordt of de vormvereisten werden nageleefd. De rechtmatigheid houdt in dat er gecontroleerd wordt of er een zuiver oogmerk was, of er geen bedrog in het spel was, of het evenwichtsbeingsel in acht genomen werd en of men in redelijkheid tot vrije beslissingen gekomen is. Dit laatste betekent dat de inhoud van de overeenkomst getoetst wordt en er gecontroleerd wordt of er geen kennelijke wilsgebreken aanwezig waren, waardoor de machtspositie die geboden werd door de contractuele vrijheid het belang van de minderjarigen schaadde. Het belang van de minderjarigen is met andere woorden de toetsteen.

Artikel 107 van het voorontwerp wil om bovenvermelde redenen de minderjarigen beschermen. Via de homologatie kan de bemiddelaar op zijn

deskundigheid aangesproken worden. Een bemiddelaar is tenslotte een mens en dus per definitie feilbaar. Net als bij iedereen kan er geen sprake zijn van een blind vertrouwen, maar moet er verantwoording worden afgelegd. Ook de magistratuur moet dit immers doen. Christian Maes vroeg zich nu echter af of de bewaking van de deskundigheid niet vroeger dient te geschieden in plaats van op het einde van de procedure, door middel van de homologatie.

De homologatie heeft echter ook een ander doel, buiten de beschermingsfunctie. Immers, de grootste meerwaarde van de homologatie zit misschien wel in de mogelijkheid om tot positieve sanctionering te komen. Dit betekent dat er niet alleen sprake is van een toetsing ter bescherming, maar dat er ook op een andere wijze gecommuniceerd wordt en er andere signalen worden uitgezonden. Doch dit houdt tevens risico's in. Wat als er niet gehomologeerd wordt? In theorie moet de bemiddeling dan overgedaan worden. Maar hoe zal dit overkomen bij de partijen? Zal het aanvankelijk geloof in de oplossingscapaciteiten hierdoor op termijn misschien afnemen? Zullen niet heel wat dossiers geseponeerd worden, zal het parket immers durven doorverwijzen naar de bemiddeling wanneer de zaak toch nog naar de rechter moet? Zal de rechter voldoende genuanceerd kunnen meedenken over het bemiddelingsproces?

Maes kon zich eigenlijk wel vinden in de kritiek zoals die in de Nieuwsbrief stond geschreven en verwoordde zelf enkele suggesties. Zo kan er meer gewaakt worden over de rechtswaARBorgen bij het instappen in de bemiddeling, vorming van de bemiddelaars en het ontwikkelen van een beroepsmogelijkheid, een deontologische code en tuchtcommissie inzake bemiddeling zijn basisvoorwaarden. De zittingsmethodiek (waarbij de sentencing circles inspirerend kunnen werken) en de idee van een participatieve justitie zijn bewandelbare pistes.

Maes besloot zijn uiteenzetting met enkele fundamentele bemerkingen van rechtsfilosofische aard. Na al die jaren ervaring komt Maes steeds meer uit bij de idee dat het recht er in de eerste plaats is om het misbruik van afhankelijkheid te voorkomen. Deze bewaking geldt in alle takken van het recht, dus ook voor de slachtoffer-dader bemiddeling. Het veilig kader is in casu van doorslaggevend belang en krijgt gestalte in de rechtswaarborgen. Bovendien kan er nooit vertrokken worden van het vanzelfsprekende. Alles moet aan kritiek en een tweede visie onderhavig (kunnen) zijn. Dit heeft dus evenzeer betrekking op de bemiddelaar waar er geen onvoorwaardelijk vertrouwen in kan worden gesteld. Dit geldt immers ook voor het gerecht zelf, waar de kwaliteit van de rechtspraak bewaakt wordt door de mogelijkheid om in beroep te gaan, door het Hof van Cassatie, door de publicatie van vonnissen en arresten en door de pers.

Hilde Geudens en Hubert Valcke lichtten vervolgens hun visie toe en gaven een korte reactie op de uiteenzetting van Maes. Het verslag beperkt zich tot enkele aangebrachte punten.

Hilde Geudens benadrukte het respect dat het voorontwerp en haar redacteur verdienen en de wil om tot constructieve kritiek te komen. Ze accentueerde het belang van de bemiddeling als buitengerechtigde communicatievorm. Het recht dient vooral een voorwaardenscheppende rol te spelen en hierbij is het achterliggend mensbeeld van cruciaal belang. Het beeld van de mens die de capaciteit heeft om tot oplossingen te komen kan dan ook niet genoeg in de verf gezet worden. Herstelbemiddeling biedt de mogelijkheid om een andere werkelijkheid in interactie te brengen met de juridische werkelijkheid. Het subjectief, persoonlijk gebeuren rond een conflict creëert een 'tegenafhankelijkheid' ten aanzien van het formele rechtssysteem, zoals Leo Van Garsse het verwoordt.

Hubert Valcke spitste zich toe op de 'toetsing van de deskundigheid van de bemiddelaar'. Hij benadrukte het belang van de vorming van be-

middelaars. Bij de woorden 'blind vertrouwen', die Maes zojuist gehekelde had, had hij de wenkbrauwen gefronst. Valcke wees op de kloof tussen twee denkwerelden, met name de juridische denkwereld en de welzijnsgerichte denkwereld. Slachtoffers zoeken erkenning. Het materiële is een integraal deel van de bemiddeling, maar er mag niet uit het oog verloren worden dat de wezenlijke schade niet in geld is uit te drukken. Erkenning van het slachtofferschap en het vermogen tot empathie zijn dus basisvoorwaarden. De homologatie kan hiertoe bijdragen. Het risico op een secundaire victimisering is echter reëel wanneer er uiteindelijk geen schaderegeling komt en dit is nog al te vaak het geval. Het slachtoffer moet immers zelf instaan voor de schaderegeling. De juridische procedure en het verwerkingsproces van slachtoffers lopen nochtans niet gelijk. Het 'huiswerk opnieuw moeten maken' kan negatief zijn voor het verwerkingsproces van de slachtoffers. Ook bestaat de kans dat een slachtoffer het voorstel tot bemiddeling krijgt wanneer hij of zij er nog niet klaar voor is. Maar men mag de capaciteit van de slachtoffers ook niet verwaarlozen. Slachtoffers kunnen weigeren en zo kunnen zij tevens uit een bemiddeling stappen. Dit is eveneens een toetsing van de kwaliteit van de bemiddelaar. Valcke besloot zijn reactie met een fundamenteel bezwaar: de slachtoffers kunnen zelf niet kiezen of er al dan niet gehomologeerd wordt. Betrokkenheid en controle zijn echter belangrijk.

Na de pauze barstte een geanimeerde discussie los. Niet alle aspecten ervan kunnen aan bod komen en het verslag beperkt zich dan ook tot enkele punten.

Op de vraag of de homologatie op vraag van de partijen (slachtoffer, dader of ouders) kan worden uitgesproken, blijkt het antwoord niet voor de hand te liggen. De Aanbeveling van de Raad van Europa inzake slachtoffer-dader bemiddeling (R99/19) bepaalt in artikel 9 dat justitie naar de bemiddeling verwijst en de controle uitoefent. Maar wat wordt verstaan onder 'justitie'? Biedt de onafhankelijkheid die de rechtspreken-

de macht bezit niet de meeste garanties?

Er wordt opgemerkt dat de uitvoerbaarheid, zoals eerder vermeld was, inderdaad bij het slachtoffer blijft, doch dat het feit dat slachtoffer én dader samen tot een overeenkomst inzake de schade komen, de kans op een vrijwillige uitvoering verhoogt.

Een belangrijke meerwaarde van de homologatie mag niet uit het oog verloren worden. Een vonnis bekrachtigt de overeenkomst en heeft gezag van gewijsde. Dit kan het slachtoffer helpen wanneer hij de overeenkomst wil laten uitvoeren. Natuurlijk is er het probleem van de trage rechtsgang, maar er kan een termijn van bijvoorbeeld 15 dagen in de wet ingeschreven worden.

Een heikel punt bleek de praktische rechtelijke toetsing te zijn. Hoe zal de rechter dit concreet aanpakken? Zal hij de partijen vlakaf vragen of ze tevreden zijn over het verloop van de bemiddelingsprocedure? Zal hij het hele bemiddelingsproces nog eens in detail overdoen samen met de partijen, met het risico dat zeer gevoelige zaken opnieuw bovenkomen? Zal hij de bemiddelaar ondervragen en hoe zit het dan met de rapportering en het beroepsgeheim? Veel blijkt te zullen afhangen van de persoon van de rechter.

En wat gebeurt er indien de partijen de overeenkomst wensen uit te voeren, maar de rechter de homologatie weigert? Uitgaande van de wilsbekwaamheid (in het geval van meerderjarigen) dient er gepleit te worden voor een uitvoeringsmogelijkheid. Dit knelpunt blijkt een gevolg te zijn van het op haar kop zetten van een rechtsfiguur. In normale omstandigheden stappen partijen naar de rechtbank om een overeenkomst te laten *vernietigen* wegens wilsgebreken of misbruik en zijn partijen het dus oneens over de wijze waarop een overeenkomst tot stand kwam. De rechtsfiguur van de homologatie is met andere woorden niet bedoeld om een positief proces

te bekrachtigen en het is maar de vraag in hoeverre de homologatie, zoals zij juridisch geconcipieerd is, kan overgenomen worden.

Frederik Bullens

Forumwerker

GOED OM WETEN

Forumwerker & website van Suggnomè

Zoals Leo Van Garsse in het editoriaal voorwoord reeds vermeldde, werkt Frederik Bullens voortaan als forumwerker bij Suggnomè. Dit verdient een woordje uitleg.

De stichters van Suggnomè hielden in 1999 de vzw als ‘forum voor herstelrecht en bemiddeling’ boven de doopvont. Het ministerie van justitie belastte Suggnomè met de opdracht om de herstelbemiddeling voor meerderjarigen in de Vlaamse gerechtelijke arrondissementen te implementeren en coördineren. Het bewerkstelligen van de forumfunctie konden we echter niet beschouwen als bijkomstig of subsidiair. Het installeren van de werkvorm ‘herstelbemiddeling’ en vooral de levensvatbaarheid ervan was en is immers afhankelijk van de voedingsbodem, het werkveld. Om die reden diende, tegelijkertijd met het implementeren van de methodiek, de dialoog tussen de actoren betrokken bij de bemiddelingspraktijken ondersteund, georganiseerd en gestimuleerd te worden. We kunnen gerust stellen dat structurele bemiddeling of de forumopdracht een substantieel deel uitmaakt van de implementatieopdracht.

Door het subsidiëren van het forumproject erkent het ministerie van justitie Suggnomè expliciet in haar forumfunctie. Dit beschouwen we dan ook als een flinke opsteker, hetgeen ons

zonder meer stimuleert de rol van forum verder op te nemen. Nochtans speelt een organisatie niet van vandaag op morgen de rol van forum. Zoiets moet verdiend worden en dan nog wel elke dag. Een forum dient dus evenzeer of nog meer erkend te worden door de personen en organisaties tot wie ze zich richt.

Een forum moet met andere woorden iets kunnen aanbieden. In eerste instantie willen we de idee die reeds langer leefde binnen Suggnomè uitwerken. Met name het creëren van een website. In de loop van de maand maart zou u bij het intikken van 'http://www.suggnome.be' een mooie maar vooral boeiende site moeten te zien krijgen. Een website de wereld insturen is één zaak, het onderhouden en bijwerken een andere. Nochtans willen wij precies dit laatste betrachten. Het web kan immers onmiskenbaar bijdragen tot een betere communicatie en een verspreiding van de beschikbare informatie.

Naar aanleiding van de opdracht om de forumfunctie te operationaliseren, maakten we tevens de balans op van de reeds verwezenlijkte initiatieven (de nieuwsbrief, de samenspraak, de werkgroepen). Deze zullen voortaan een nieuwe injectie krijgen en hierdoor hopelijk een verdere vlucht nemen. Het organiseren van een open vorming en, waarom niet, een buitenlandse studiereis, klinkt momenteel als toekomstmuziek in de oren. We hopen nochtans deze in de nabije toekomst een eerste opvoering te kunnen geven.

Frederik Bullens
Forumwerker

Liber Amicorum Tony Peters

Op vrijdag 7 december 2001 kreeg professor Tony Peters op plechtige wijze een 'vriendenboek' aangeboden. Na ruim 35 jaar intense en intensieve academische activiteiten als gewoon hoogleraar criminologische wetenschappen aan de K.U. Leuven, trad professor Peters immers toe tot het bijzonder emeritaat.

Zoals de editors van het Liber Amicorum, met name professor Lieven Dupont en professor Frank Hutsebaut, zelf stellen, kunnen zij bezwaarlijk zichzelf de initiatiefnemers van het boek noemen, aangezien velen een uitdrukkelijk of stilzwijgend mandaat hiertoe hadden gegeven. Dit laatste kan niet in twijfel getrokken worden wanneer we de inhoudsopgave onder de loep nemen en het rijtje bevriende auteurs overlopen. In volgorde van publicatie treffen we aldaar: Ivo Aertsen en Katrien Lauwaert, Kristel Beyens, Henri Bosly, Maria Bouverne-De Bie, Joris Casselman, Stef Christiaensen, Erik Claes en René Fokué, Johan Deklerck en Anouk Depuydt, Wim Depreeuw, Lieven Dupont, Christian Eliaerts en Roxane Bitoune, Cyrille Fijnaut, Johan Goethals, Frank Hutsebaut, Luc Huyse, Constantijn Kelk, Georges Kellens, Kristine Kloeck, Wilfried Meyvis, Achiel Neys, Freddy Pieters, Paul Ponsaers, Sonja Snacken, John Vanacker, Lieven Vandekerchove en Kurt Doms, Leo Van Garsse, Jac Van Weringh, Raf Verstraeten en Ann Dierickx, Geert Vervaeke en Lode Walgraeve.

De diversiteit van auteurs weerspiegelt zich eveneens in de onderwerpen die aan bod komen in de respectieve artikelen. De rol van de wetenschap en de criminologie in het bijzonder, de bemiddelingspraktijk, het forensisch welzijnswerk, het gevangeniswezen, het rechtspreken, justitie en politie... Het palet aan invalshoeken is o n-

miskenbaar kleurrijk getint. Het herstelrecht wordt benaderd vanuit het juridisch, criminologisch, filosofisch, historisch, welzijnsgericht en psychologisch perspectief. Er vanuitgaand dat de werkelijkheid complex is en slechts gefragmenteerd kan benaderd worden, moet het Liber Amicorum als geheel vaak dicht in de buurt komen. Het boek draagt dan ook de toepasselijke titel: 'Herstelrecht tussen toekomst en verleden'.

Het Liber Amicorum verscheen in 2001 bij de Universitaire Pers Leuven in de reeks 'Samenleving, Criminaliteit & Strafrechtspleging'.

Frederik Bullens
Forumwerker

Zweeds bezoek

Op 17 en 18 december 2001 vereerden twee Zweedse maatschappelijke assistenten die beschikten over een ruime bemiddelingservaring, Vlaanderen met een werkbezoek. Ze hadden een bijzondere interesse voor de bemiddeling in de fase van de strafuitvoering en zochten argumenten om de Zweedse autoriteiten te overtuigen van de opportuniteit van een bemiddelingsaanbod in de penitentiaire inrichtingen. Beide personen, met name Christina Nehlin en Mauro Pliscovaz, kunnen als de gangmakers van de bemiddelingspraktijk in Zweden beschouwd worden.

Met het oog op een uitwisseling van ervaringen coördineerde de werkgroep 'internationale uitwisseling', geïnstalleerd in de schoot van Suggnomè, dit werkbezoek. Er werden bezoeken aan de centrale gevangenis van Leuven en het Penitentiair Schoolcentrum te Hoogstraten gepland. Hierbij kon gerekend worden op de actieve medewerking van de respectieve herstelconsulenten, met name Hilde Guffens en Inge Vandeurzen. De

speciale aandacht van de Zweedse bemiddelaars ging onmiskenbaar uit naar de herstelbemiddelaars, Dirk Dufraing en Kristel Buntinx. Tinneke Van Camp en Philip Daeninck stelden het project 'herstelgerichte detentie' van de vakgroep strafrecht en criminologie van de K.U.Leuven voor en namen deel aan een boeiende discussie. Tenslotte deden Leo Van Garsse en Frederik Bullens van Suggnomè de historiek en huidige stand van zaken aangaande de Belgische bemiddelingssituatie uit de doeken. Tevens deden ze een poging de federale staatsstructuur uitgelegd te krijgen. Katrien Reynaert, bemiddelaar voor minderjarigen te Kortrijk, participeerde actief aan de bezoeken en de discussies.

Gedurende de verplaatsingen, maar ook tijdens de diverse geanimeerde en diepgaande overlegmomenten werd de gelegenheid aangegrepen om ook over andere zaken, buiten de bemiddeling in de fase van de strafuitvoering, te spreken. Zo vielen heel wat gelijkenissen op tussen de Zweedse situatie en de Belgische: in beide landen kwam de beweging rond de bemiddeling in de strafrechtelijke context medio jaren '90 in een stroomversnelling. En in beide landen stond de wieg van de beweging in de praktijk en meer bepaald in de bijzondere jeugdzorg. Een belangrijk verschilpunt bleek de verhouding directe en indirecte bemiddelingen te zijn. In Zweden zouden er veel meer directe bemiddelingen zijn. Sterker nog: hetgeen wij indirecte bemiddeling noemen, wordt in Zweden 'de voorbereiding' genoemd en dus niet als een bemiddeling aangemerkt.

Het bezoek was kort maar zeer intensief. Dit maakte het verantwoordbaar om de bovenvermelde diensten en personen te mobiliseren. In ieder geval was er daadwerkelijk sprake van een uitwisseling van ervaringen, zodat wij als coördinatoren van het werkbezoek een bevredigend gevoel overhielden aan de Zweedse visite. Het deed ons uiteraard evenzeer plezier te horen dat het gevoel wederzijds was.

Christina en Mauro zetten dan ook hun Zweedse deuren open voor Belgische bezoekers, een aanbod dat zonder meer het overdenken waard is.

Frederik Bullens
Forumwerker

Congres Europees Forum

Het tweejaarlijks congres van het European Forum for Victim-Offender Mediation and Restorative Justice gaat door in Boekarest van 10 tot 12 oktober 2002. Op dit ogenblik wordt nog aan het programma gewerkt maar het centrale thema is de relatie van herstelrechtelijke praktijken tot het strafrechtstelsel. De doelgroepen zijn, zoals steeds: bemiddelaars, magistraten en advocaten, beleidsverantwoordelijken en onderzoekers. Voor meer informatie : jolien.willemsens@law.kuleuven.ac.be (tel. 016: 32 54 29).

Hou ook de website van het Forum in het oog: www.euforumrj.org. Die is pas open en wordt op dit ogenblik nog technisch afgewerkt!

Ivo Aertsen
KULeuven

“SAMENSPRAAK”
15 maart 2002

Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap
Markiesgebouw, zaal 100
Markiesstraat 1
1000 Brussel

Programma

- 12.30 u Welkom en broodjeslunch.
- 13.15 u Opening van de discussie door Eric Claes (KUL) en Prof. Kristel Beyens (VUB).
- 13.45 u Vraagstelling en debat.
- 16.30 Einde

Inschrijven kan via bijgevoegde inschrijvingsstrook, te bezorgen aan het secretariaat van Suggnomè vóór 10 maart 2002.
Bijkomende inlichtingen kunnen jullie verkrijgen bij Noëlla Verreth op het secretariaat van Suggnomè.

INSCHRIJVINGSSTROOK

SAMENSPRAAK 15 maart 2002

Hiermee bevestig ik dat ik,

..... (naam)

aanwezig zal zijn op 15 maart 2002.

Handtekening